

Sądowe zniesienie wspólności majątkowej małżeńskiej dotyczące nieruchomości w badaniach empirycznych

Judicial dissolution of marital joint property concerning real estate in empirical research

mgr Cezary Dzierzbicki

E-mail: c.dzierzbicki@wpia.uw.edu.pl

Streszczenie

Analiza spraw o zniesienie wspólności majątkowej małżeńskiej: w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy — 8 spraw i w Sądzie Rejonowym w Żyrardowie — 5 spraw. Zostanie przeprowadzona z punktu widzenia treści, układu i wadliwości orzeczeń zarówno procesowych i merytorycznych, a także kosztów postępowania nieprocesowego. Badaniu zostanie poddana ilość przepisów Kodeksu postępowania cywilnego wykorzystywanych do ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy. Zwrócona zostanie uwaga na indywidualny charakter prowadzenia postępowania nieprocesowego przez sędziego, a także wpływ uczestników na przyspieszenie lub wydłużenie rozpoznania sprawy. Analizie zostaną też poddane dowody dopuszczane i przeprowadzane w tych postępowaniach, w tym opinie biegłych, czyli rzeczoznawców majątkowych, czy geodetów. W artykule nie zabraknie także uwag prawnoporównawczych do innych systemów prawnych, jak Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych czy Niemiec.

Słowa kluczowe: wspólność majątkowa małżeńska, nieruchomość.

Summary

The analysis of the cases of dissolution of marital joint property in the District Court for capital city of Warsaw — 8 cases and in the District Court in Żyrardów — 5 cases is conducted in terms of content, layout and faultiness of judgement both procedural and substantive, as well as cost of non — contentious proceedings. The subject of research is number of regulations of civil code of procedure, which is used to achieve final judgement. The author pays attention to the individual character of conducting the non — contentious proceedings by judge and also impact of participants on acceleration or extension of the recognition of the case. The author analyses the evidences, which are admitted and conducted in these proceedings, including expert opinions as appraisers and surveyors. There are also comparative law's remarks to other legal systems as Great Britain, United States of America and Germany.

Key words: marital joint property, real estate.

1. Wstęp

W niniejszym artykule zostanie dokonane odwołanie do badań empirycznych na aktach sądowych: w: Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy w Warszawie (14 spraw), Sądzie Rejonowym dla Warszawy — Śródmieścia w Warszawie (30 spraw), Sądzie Rejonowym w Żyrardowie (40 spraw) oraz Sądzie Rejonowym w Skierniewicach (12 spraw). Łącznie przebadano 96 spraw I instancji, 29 spraw w II instancji w wyniku wniesienia środków odwoławczych oraz 2 sprawy przed Sądem Najwyższym w wyniku wniesienia skargi kasacyjnej. Spraw o zniesienie wspólności majątkowej małżeńskiej było: w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy — 8 spraw, a w Sądzie Rejonowym w Żyrardowie — 5 spraw.

Badanie ma na celu ustalenie wpływu postanowień wydawanych w typowo procesowych sytuacjach (jak np. za-

wieszenie postępowania, dopuszczenie dowodu, ustanawianie pełnomocnika procesowego z urzędu itd.), jak również zarządzeń przewodniczącego w ramach kierowania rozprawą (np. badanie trybu postępowania, zarządzenie przerwy, wyznaczenie rozprawy, itd.) na postępowanie nieprocesowe w szczególności orzeczenie merytoryczne w zakresie:

1. Szybkości wydania rozstrzygnięcia co do istoty sprawy.
2. Wadliwości orzeczenia i prawdopodobieństwa jego wzruszenia z przyczyn formalnych.
3. Zasadności orzeczenia merytorycznego i formalnie kończącego sprawę (umorzenie postępowania, odrzucenie wniosku).
4. Na wysokość kosztów i obciążenie nimi uczestników postępowania nieprocesowego.

2. Metodologia badań

Metoda polegająca na analizie materiałów prawnych, jakimi są niewątpliwie akta sądowe wymaga niewątpliwie odwołania się do innych metod takich jak: prawnoporównawczej, ekonomicznej analizy prawa, w tym zwłaszcza głównej metody formalno-dogmatycznej. Badania empiryczne nie mogą być wyłącznym sposobem badania prawa. Jednakże badania aktowe pozwalają na zebranie niezmiennych danych w zakresie praktycznego wykorzystania przepisów prawa. Trudność empirycznych badań polega na oddzieleniu informacji nieistotnych od tych najbardziej istotnych i ukazanie ich w sposób obiektywny i przystępny dla czytelnika. Z tego powodu przyjęto plan badań, który był ściśle przestrzegany (Podgórecki, 1971, s. 216–218). Składa się z następujących czynności:

- skonstruowanie kwestionariusza badawczego;
- wysłanie korespondencji w celu uzyskanie zgody przez Sądy Rejonowe na udostępnienie akt sądowych we wskazanych sprawach postępowania nieprocesowego dotyczących nieruchomości;
- dostosowanie się do wymogów przedstawionych przez poszczególne sądy;
- badanie i sporządzanie notatek zachowujących treść układ poszczególnych części składowych orzeczeń i zarządzeń w sądach według sporządzonego kwestionariusza badawczego;
- szczegółowa analiza zebranych danych;
- wyciąganie wniosków szczegółowych dotyczących spostrzeżonych podobieństw i różnic w zakresie praktyki działania sądu, wpływu uczestników i innych okoliczności na orzeczone koszty;
- próba sparametryzowania danych poprzez ujęcie ich w dane liczbowe ze względu na istotne kryteria ustalone z punktu widzenia przedmiotu sprawy;
- wysunięcie ogólnych tez z badań;
- wciągnięcie tez do określonych koncepcji teoretycznych przyjmowanych w nauce prawa ogólnie i w zakresie postępowania cywilnego;
- próba publikacji wyników badań.

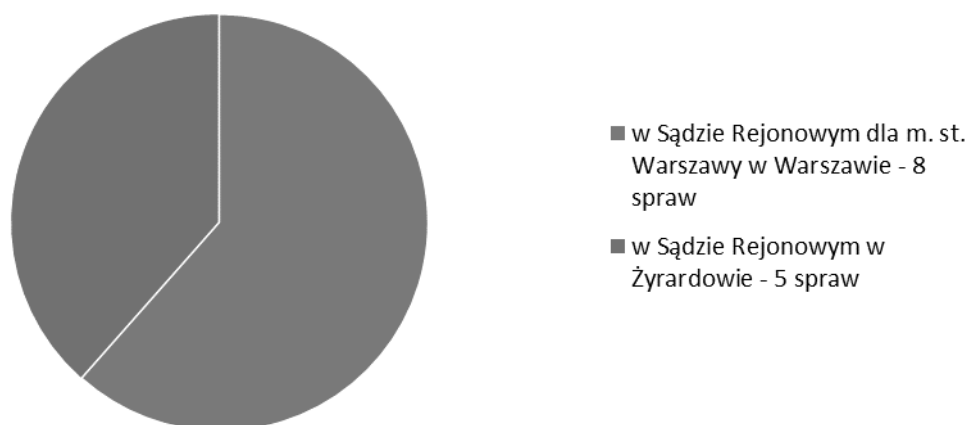
W celu zwięzłego przedstawienia wyników badań posłużono się liczbami, aby pokazać ich istotne cechy. Nie ma bowiem możliwości ze względu na objętość badanych spraw przedstawienia ich w całości, poza tym nie pozwala na to ochrona danych osobowych. Badanie zostało dokonane na podstawie doboru losowego spraw dokonanego przez Kierowników odpowiednich Sekretariatów Sądów Rejonowych. Ten sposób jest jedynie możliwy, gdyż wyłącznie osoba uprawniona może dokonać tego wyboru w granicach spraw wskazanych we wniosku o udostępnienie akt. Badacz był związany wylosowanymi przez Kierowników aktami i nie mógł ich zwrócić, np. ze względu na grubość akt. Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy reprezentował okręg sądu wielkomiejskiego, zaś Sąd Rejonowy w Żyrardowie obszar mniejszego miasta i otaczających go wsi (Białock, 1977, s. 14, 15, 440–442, 454–457, 465). Następnie stworzono notatki do kwestionariusza badawczego, którego pytania zamknięte i otwarte dotyczące faktów, oparto na przepisach Kodeksu postępowania cywilnego¹. Uzyskane wyniki uogólniono, co

umożliwiło wskazanie przepisów tego aktu normatywnego, które miały faktyczne zastosowanie w danej sprawie. Akta sądowe to dane oficjalne, które były już wykorzystywane w wielu badaniach empirycznych. Niniejsza metoda ma wiele zalet, do których należą stosunkowo niskie koszty przeprowadzenia badań i możliwość replikowania danych wtórnych (Frankfort-Nachmiast, Frankfort, 2001, 122, 129–131, 268, 270–272, 335–337, 346).

W doktrynie amerykańskiej zwraca się na zależność pomiędzy rozstrzygnięciami wydawanymi przez sędziów ze względu na ich pleć. Zróżnicowanie to w większości krajów Europy pojawiło się po pierwszej wojnie światowej. Ważne jest także, żeby przy badaniach empirycznych zachować elastyczność bowiem nie wszystko można przewidzieć przed ich rozpoczęciem. Warto powołać się na badania innych osób zajmujących się badaniami nad sądownictwem. La Porta stwierdził im bardziej niezależni są sędziowie w kraju tym większą wolnością ekonomiczną cieszą się jego obywatele. Ciekawy wniosek wyprowadził też Elkins — im bardziej elastyczna konstytucja, tym bardziej prawdopodobne, że będzie zdolna dostosować się do zmieniających się okoliczności, a zatem będzie obowiązywać dłużej. Z powodu zbyt dużej ilości informacji na temat spraw o podział majątku wspólnego dotyczących nieruchomości posłużono się metodą typologiczną — egzemplifikacyjną. Polega ona na łączeniu spraw podobnych w typy i następnie podawaniu przykładu ich reprezentującego, chyba że jest możliwe uogólnienie poszczególnych spraw za pomocą liczb np. w zakresie długości postępowania (Epstein, Martin, 2014, s. 1, 19–21, 36–37, 66–67, 85–87, 107, 126).

Badania empiryczne na orzeczeniach zostały wykorzystane także w pracach prawniczych w Polsce wraz z dołączoną do nich metodologią. Pozwoliło to między innymi stwierdzić wysoką trudność uzyskania prejudykatu umożliwiającego dochodzenie odszkodowania poprzez wniesienie skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (Zembrzusi, 2007, s. 324–325; Jabłoński, Koźmiński, 2015, s. 42–44, 70–74). Inną pracą w zakresie postępowania cywilnego jest analiza powództw prokuratora w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego, która również została oparta na metodzie empirycznej polegającej tym razem na analizie wywiadów z przedstawicielami tego zawodu prawniczego. Badania te doprowadziły autora do stwierdzenia potrzeby uregulowania dowodu z DNA i pozostawienia możliwości wytaczania powództw przez prokuraturę, jednakże konieczna jest większa specjalizacja tego zawodu w zakresie postępowania cywilnego (Kosek, 2016, s. 2–5, 405–409). W pozostałych dziedzinach prawa również w ten sposób wykorzystano badania empiryczne np. w zakresie analizy uzasadnień orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, czy artykułów prasowych dotyczących spraw karnych. Pierwsza z nich doprowadziła do stwierdzenia, że istnieje hierarchia zasad konstytucyjnych, a na jej szczycie stoi zasada równości (Stawicki, Winczorek, 2014, s. 389–393, 481, 482). Natomiast w sprawach karnych stwierdzono negatywny wpływ ferowania wyroków przez dziennikarzy na zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości (Łojko, Raczkowska, 2013, s. 70, 73–74, 108–111).

Rysunek 1

Procentowy rozkład udziału spraw o podział majątku wspólnego

Źródło: opracowanie własne.

3. Dane empiryczne

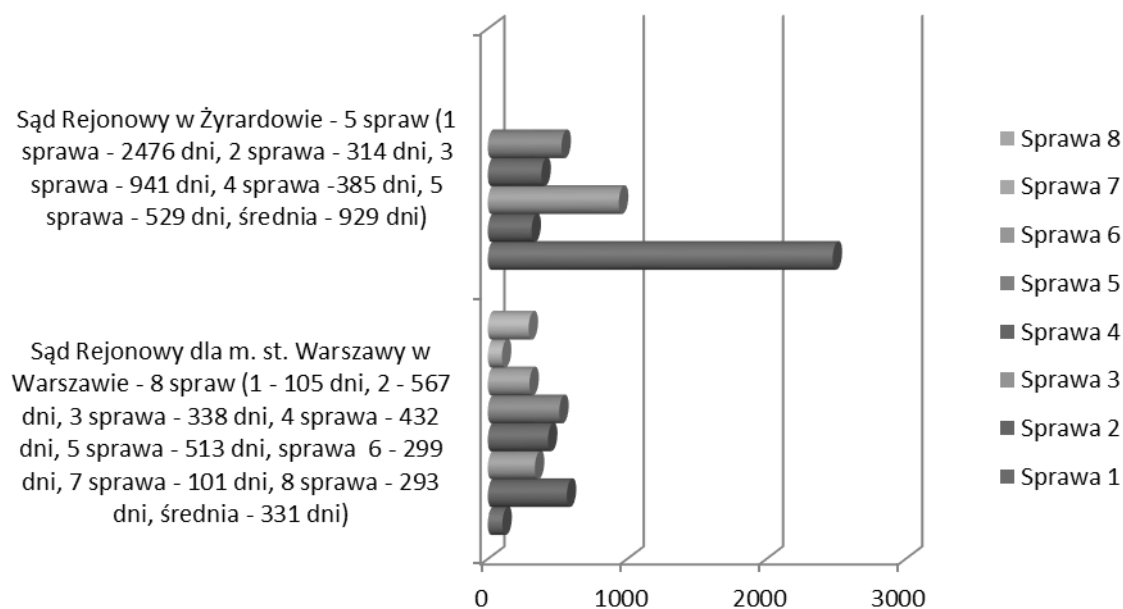
Można zauważyć, że sprawy o podział majątku wspólnego mogą istnieć samodzielnie lub być połączone z działem spadku. W niniejszym badaniu spraw połączonych było 5. Warto podkreślić, że jak pokazują dane empiryczne często daną sprawą sądową zajmuje się wielu sędziów. Niepokojący jest fakt małej liczby zaangażowanych w sprawę referendarzy sądowych lub ich po prostu brak. Wskazuje to na to, że wciąż mają zbyt małe uprawnienia by rzeczywiście móc odciążać sędziów w prostszych czynnościach niezwiązanych bezpośrednio z orzekaniem w sprawie. Wskazać trzeba także na przewagę kobiet będących zarówno sędziami jak i referendarzami sądowymi. Dominują sprawy jednotomowe, tylko

w jednym przypadku sprawa miała sześć tomów. Objętość sprawy jest niewątpliwie związana z długością trwania postępowania (zilustrowanego za pomocą rysunku 1) i pojawiającymi się w jego toku problemami prawnymi.

4. Długość trwania postępowania

Według rysunku 2 średnia trwania postępowania w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy jest krótsza wynosi 331 dni, a w Sądzie Rejonowym w Żyrardowie 929 dni. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że w drugim z nich była rozpoznawane bardziej skomplikowana i sporna sprawa 9. Dla ukazania działań podejmowanych w toku postępowania przez uczestników i sąd sporządzono także poniższe tabele.

Rysunek 2



Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1

Nr sprawy i uwagi	Sąd Rejonowy i ewentualnie innych Sądów	Liczba sędziów i referendarzy sądowych rozpoznających sprawę	Liczba środków zaskarżenia: np. apelacji, zażaleń, itd.	Liczba tomów i kart	Data wszczęcia i data zakończenia
1	dla m. st. Warszawy w Warszawie (dalej W–M)	2 (1 mężczyzna, dalej M i 1 kobieta dalej K) i 1 (K)	0	I i 14	17.02.2014 – 02.06.2014 r.
2 z działem spadku	W–M	3 (1K i 2M) i 1 (K)	0	I i 283	12.12.2013 – 2.07.2015 r.
3	W–M	2 (1K i 1M) i 1 (K)	0	I i 154	21.07.2014 r. – 24.06.2015 r.
4	W–M	3 (2K i 1M)	0	I i 90	31.07.2014 r. – 6.10.2015 r.
5	W–M	2 (2M) i 2 (2K)	0	I i 238	5.08.2014 r. – 31.12.2015 r.
6	W–M	2 (2M) i 0	0	I i 38	3.08.2015 r. – 28.05.2016 r.
7	W–M	2 (2M) i 0	0	I i 86	25.08.2014 r. – 4.12.2014 r.
8 z działem spadku	pierwotnie w Sądzie Rejonowym w Gliwicach i Sąd Okręgowy w Gliwicach, W–M	2 SR W — M (1K i 1M) Sąd Rejonowy w Gliwicach 3 (3K) Sąd Okręgowy w Gliwicach 1 (1K) łącznie 6 (5K i 1M) sędziów i 2 referendarzy sądowych z Sądu Rejonowego w Gliwicach (1M i 1K)	skarga na orzeczenie referendarza sądowego (dalej SORS) (odrzucona)	I i 206	6.02.2013 r., wpisano ponownie (dalej wp) 23.01.2015 r. – 12.11.2015 r.
9 z działem spadku	Sąd Rejonowy w Żyrardowie (dalej Ż)	6 (3K i 3M) sędziów Sądu Rejonowego w Ż, 10 sędziów (9K i 1M) w Sądzie Okręgowym w Płocku, 2 (2K) sędziów Sądu Rejonowego w Skierniewicach, łącznie 18 (14 K i 4M) sędziów i 1 referendarz sądowy z Sądu Rejonowego w Ż. (1M)	2 apelacja (1 odrzucono, 1 oddalono), 3 zażalenia (1 częściowo uwzględniono, 2 oddalono), 1 SORS (częściowo uwzględniono)	VI i 1109	5.02.2010 r. – 16.11.2016 r.
10	Ż	3 (3K) (w tym 1 Sędzia Sądu Okręgowego w Płocku) i 0	0	I i 177	7.04.2015 r. – 15.02.2016 r.
11	Ż	4 (3K i 1M) i 0	0	I i 183	18.11.2013 r. – 6.06.2016 r.
12 z działem spadku	Ż	2 (1M i 1K i 1 (1M))	0	I i 85	23.01.2015 r. – 12.02.2016 r.
13 z działem spadku	Ż	3 (2M i 1K) i 0	0	I i 33	2.02.2015 r. – 15.07.2016 r.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2

Nr sprawy i uwagi	Wszczęta z wniosku i liczba uczestników	Liczba postanowień i liczba zarządzeń	Liczba rozpraw i posiedzeń	Rodzaj i przeznaczenie nieruchomości	Sposób zakończenia postępowania
1	kobiety (dalej K) i 2	1 i 6	0 i 2	nie można stwierdzić	zarządzenie o zwrocie wniosku z uzasadnieniem
2	K i 4	9 i 17	7 i 3	lokal (dalej L) mieszkalny (dalej M)	postanowienie co do istoty sprawy (dalej PC)
3	K i 2	3 i 7	2 i 1	lokal wraz z niezabudowanym gruntem i M	postanowienie o umorzeniu postępowania w związku z ugodą (dalej PUU)
4	K i 2	5 i 10	0 i 6	nakłady na grunt w celu wybudowania domu mieszkalnego i M	postanowienie o umorzeniu postępowania w związku z ugodą zawartą w postępowaniu mediacyjnym
5	mężczyzny (dalej M) i 2	8 i 20	3 i 4	L i M	PC
6	K i 2	5 i 2	4 i 0	L i M	PC
7	K i 2	1 i 3	2 i 0	L i M	PUU
8	K i 3	13 (w tym załączono dwa orzeczenia o stwierdzenie nabycia spadku z innych spraw) i 18	4 i 7	Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu i M.	PC
9	3 wnioskodawczyń (3 K) i 18	45 (innych spraw w tym 7 postanowień o stwierdzenie nabycia spadku i 1 wyrok o alimentach łącznie 8) i 107	9 i 26	Gospodarstwo rolne i rolne (dalej R)	Postanowienie wstępne i postanowienie końcowe
10	M i 2	3 i 4 (załączono także dwa wyroki: wyrok Sądu Rejonowego o ustanowienie rozdzielnosci majątkowej i wyrok Sądu Okręgowego w Płocku o rozwodzie)	2 i 2	Grunt wraz z budynkiem i M	PUU
11	M i 2	12 i 18 (1 wyrok Sądu Rejonowego w Ż o ustanowienie rozdzielnosci majątkowej)	2 i 7	Budynek i M	PUU
12	K i 4	5 (w tym 2 postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku) i 9	1 i 3	1 udziału we własności L i M	PC
13	3 wnioskodawców (2K i 1M) i 3	2 (w tym postanowienie o stwierdzenie nabycia spadku) i 5	1 i 1	Nieruchomość gruntowa i R	PC

Źródło: opracowanie własne.

Badania pokazały, że w większości przypadków to kobiety inicjują postępowanie o podział majątku wspólnego składając wnioski do sądu. Nastąpiło to aż 8 razy. W sprawach związanych także z działem spadku często wnioski składają łącznie kilku wnioskodawców (2 sprawy). Na rozstrzygnięcie

mają też wpływ wcześniejsze postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, ustanowienie rozdzielnosci majątkowej, czy o rozwód, które załączane są do akt. Na ogół liczba zarządzeń wydawanych przez przewodniczącego przekracza liczbę postanowień. Przeważają także posiedzenia jawne i niejawne

nad rozprawami. Warto także w związku z tym zaproponować ograniczenie stosowania w protokole zwrotu „posiedzenie jawne” na rzecz „rozprawy”. Nie każde posiedzenie jawne jest rozprawą, natomiast każda rozprawa jest posiedzeniem jawnym. Posiedzenia jawne dzielimy bowiem na rozprawy oraz inne np. dla przeprowadzenia dowodu przed sądem wezwanym zgodnie z art. 238 k.p.c. (Lappierre, Jodłowski, Resich, Misiuk-Jodłowska, Weitz, 2016, s. 336; Pietrkowski, 2014, s. 452). Poza tym może to później spowodować trudności przy zawieraniu ugody w warunkach art. 79 ust. 1 pkt 1 lit. h ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych², czy została wyznaczona rozprawa czy nie. Problem ten wystąpił zarówno w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy jak w i Żyrardowie, częściej jednak w tym ostatnim. Większość spraw dotyczyło prawa własności lokali z przeznaczeniem na cele mieszkaniowe — 4 sprawy. Najwięcej było rozstrzygnięć merytorycznych, aż w 7 sprawach, w tym w jednej użyto postanowienia wstępnego i końcowego. W 4 przypadkach uczestnicy zawarli ugody sądową, a w 1 sprawie udało się zawrzeć ugody w postępowaniu mediacyjnym. Raz doszło do wydania zarządzenia o zwrocie wniosku.

Pomimo dosyć szczegółowych danych przedstawionych w tabelkach i wykresach warto wskazać na przepisy kodeksu postępowania cywilnego, mające zastosowanie w poszczególnych sprawach o podział majątku wspólnego. Pouczenia zgodnie z art. 5 k.p.c. miały zastosowanie w 2 sprawie w 1 przypadku na karcie (dalej k.) 263, w 5 sprawie w 2 przypadkach na k.: 30 i 216, w 8 sprawie w 2 przypadkach tj. na k.: 45, 53 k., w 9 sprawie 21 przypadkach na k.: 63, 104, 148 (2 razy), 171 (2 razy), 273–284, (5 razy w tym o wniosku z art. 49 k.p.c.), 382, 470–476 (3 razy), 489–490, 511, 599, 709–710 (z rozprawy apelacyjnej), 766, 966–967, w sprawie 10 w 1 przypadku na k.: 141, w 11 sprawie 3 przypadkach na k.: 71, 144–146, 164, w 13 sprawie 1 przypadek na k.: 29. W związku z potrzebą sprecyzowania stanowisk uczestników dokonano w tych sprawach wstępnego wysłuchania na podstawie art. 212 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c.: w sprawie 9 nastąpiło to 2 razy, w sprawie 11 i 12 po 1 razie. W związku z przeglądaniem akt na podstawie art. 9 k.p.c. wydano zarządzenia po 1 razie w sprawach: 3, 5, 7, 8, 10, a w 9 sprawie: 8 razy. Nie oznaczono formy w sprawie 5 i 7 po 1 razie. Sąd Rejonowy nakłaniał do ugody zgodnie z art. 10 k.p.c. tylko w jednym przypadku w sprawie 11. Tymczasowe dopuszczenie do udziału w postępowaniu nieprocesowym na podstawie art. 97 k.p.c. nastąpiło w sprawie 9 tylko 1 raz. Wyraźnie określenie zasad ponoszenia kosztów w postępowaniu nieprocesowym na podstawie art. 520 § 1 k.p.c. nastąpiło w sprawie: 5–1 raz, 8–1 raz oraz 2 razy w załączonych sprawach, 9–2 razy w załączonych sprawach, 11–1 raz w postanowieniu o umorzeniu postępowania, 13–1 raz. Zabrakło często ostatniego punktu w orzeczeniach: *ustalić, iż każdy z uczestników ponosi koszty postępowania związane ze swoim udziałem w sprawie*. Mimo tego skutki były te same.

Warto zauważyć, że przepis art. 520 k.p.c. zawiera szczególną regulację w zakresie kosztów niż w procesie stanowiąc, że nie podlegają one co do zasady rozliczeniu. Warto wskazać także na orzecznictwo, które wyklucza stosowanie art. 520 § 2 i 3 k.p.c. w przypadku, gdy wszyscy uczestnicy

chcą zniesienia wspólności majątkowej małżeńskiej ze względu na to, że ich interesy nie są sprzeczne³ (Ereciński, Gudowski, 2016, 131, 133; Zieliński, 2017, 1032, 1033). Może tu więc występować problem gapowicza, czyli mimo bierności, uczestnik zyskuje (Sivińska, Bednarski, Wilkin, 2008, 107–108).

Stosunkowe rozdzielenie kosztów na podstawie art. 520 § 2 k.p.c. zostało zastosowane tylko 1 raz w sprawie 9. Zniesienie wzajemnie kosztów nastąpiło w sprawie 4–1 raz. Postanowienie o zwolnieniu od kosztów sądowych w całości na podstawie art. 100 ust. 2 u.k.s.c. wydano w sprawie: 1 i 9. Natomiast postanowienie o częściowym zwolnieniu od kosztów sądowych zgodnie z art. 101 u.k.s.c. wydano w sprawach: 4, 8 i 9. Oddalono wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych na podstawie art. 107 u.k.s.c. w sprawach: 9 i 12. Zarządzenie stosownego dochodzenia zgodnie z art. 109 u.k.s.c. nastąpiło 1 raz w 4 sprawie i w konsekwencji w tej sprawie odmówiono zwolnienia od kosztów na skutek oczywistej bezzasadności. W 8 sprawie — 1 raz oddalono wniosek o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego na podstawie art. 117² k.p.c. Do skutecznego ustanowienia adwokata lub radcy prawnego zgodnie z art. 118 k.p.c. doszło w sprawie 5. Przewodniczący wzywał uczestników, pod rygorem zwrócenia pisma, do poprawienia, uzupełnienia lub opłacenia go w terminie tygodniowym w sprawach: 1, 2, 5, 8, 9, 11, 12, 13. Zarządzenie przewodniczącego o zwrocie pisma wniesionego przez adwokata lub radcę prawnego, które nie zostało należyście opłacone, bez wezwania o uiszczenie opłaty, jeżeli pismo podlega opłacie w wysokości stałej lub stosunkowej obliczonej od wskazanej przez stronę wartości przedmiotu sporu zgodnie z art. 1302 k.p.c. wydane zostało w sprawie: 2–1 raz i 4–3 razy. Zobowiązanie uczestnika postępowania nieprocesowego do wniesienia zaliczki na podstawie art. 1304 k.p.c., nastąpiło po 1 razie w sprawach: 2, 8 i 13. Wyznaczenie posiedzenia sądowego przez przewodniczącego i wezwanie na posiedzenie na podstawie art. 149 k.p.c. nastąpiło po 1 razie w sprawach: 1, 3, 4, 5 i 12, natomiast w 8 sprawie — 2 razy, zaś w 9–5 razy. Odroczenie posiedzenia na zgodny wniosek stron zgodnie z art. 156 k.p.c. nastąpiło tylko w sprawie 3. Odrzucenie wniosku o przywrócenie terminu z art. 171 k.p.c. miało miejsce w sprawie 9, przy której doszło do ciekawego zasugerowania referendarzowi sądowemu w zarządzeniu przez sędziego, jak daną kwestię należy rozstrzygnąć i takie postanowienie zostało wydane. Zawieszenie postępowania nieprocesowego z urzędu zostało wydane na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. po 1 razie w sprawach: 8 i 9, a z mocy art. 177 § 1 pkt 1 w 9 sprawie — 1 raz. Podjęto zawieszono postępowanie na podstawie art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c. po jeden raz w sprawach: 8 i 9. W warunkach art. 181 k.p.c. w sprawie 9 po 1 razie: odmówiono podjęcia postępowania i podjęto postępowanie. Umorzenie postępowania w stosunku do jednego z uczestników nastąpiło 1 raz w sprawie 8. Po 4 pisma o wyznaczeniu terminu mediacji, jej przedłużeniu zostały wydane w sprawie 4 i 10, tylko że w pierwszej z nich stwierdzono, że do ugody nie doszło, a w drugiej sąd zatwierdził ugody zawartą przed mediatorem.

Badanie trybu postępowania zgodnie z art. 201 k.p.c. oraz czynności wstępne dokonano w każdej sprawie wydając za-

rzędzenia: 1–1 raz, 2–2 razy, 3–1 raz, 4–2 razy, 5–1 raz, 6–1 raz, 7–1 raz, 8–2 razy, 9–1 raz i 3 razy w związku z wniesionymi zażaleniami, 10–1 raz, 11–1 raz, 12–2 razy i 13–2 razy. Wielokrotnie była także zarządzana przerwa, co nie ma wyraźnego umocowania w przepisach ustawy. Takiej podstawy można poszukiwać w § 63 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych⁴, jest to jednak tylko akt podustawowy. Zarządzenie przerwy wydano w sprawach: 2–2 razy, 3–1 raz, 5–1 raz, 7–1 raz, 9–5 razy, 11–3 razy. Odwołanie wyznaczonej rozprawy zgodnie z art. 203 § 3 i 4 k.p.c. nastąpiło w sprawie 7–1 raz. Zarządzenie o wyznaczeniu rozprawy stosownie do art. 206 § 1 k.p.c. wydano w sprawach: 2–1 raz, 3–1 raz, 5–2 razy, 6–1 raz, 7–2 razy, 8–1 raz, 9–5 razy, 10–1 raz, 11–2 razy, 12–1 raz, 13–1 raz. Zarządzenie przewodniczącego o wniesienie odpowiedzi na wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego w wyznaczonym terminie, nie krótszym niż dwa tygodnie zgodnie z art. 207 § 2 k.p.c. wydano w sprawach: 2–1 raz, 7–1 raz, 8–1 raz, 10–1 raz, 11–2 razy, 12–1 raz. Zarządzenia przewodniczącego mające na celu przygotowanie rozprawy wydano w prawie każdej sprawie: 1–4 razy, 2–8 razy, 3–2 razy, 4–8 razy, 5–13 razy, 6–1 raz, 8–13 razy oraz 2 razy referendarz sądowy, 9–78 razy oraz 2 razy referendarz sądowy, a także 1 raz zmieniono zarządzenie, 10–3 razy, 11–8 razy oraz 1 raz zmieniono zarządzenie, 12–4 razy, 13–2 razy. W tym przedmiocie wydano jednak także postanowienia i w nieoznaczonej formie podejmowano rozstrzygnięcia procesowe odpowiednio w sprawach: 2–5 postanowień i 1 raz nie oznaczono formy, 3–1 postanowienie, 5–1 postanowienie, 6–2 postanowienia, 8–1 postanowienie i 1 raz nie oznaczono formy, 9–6 postanowień i 4 razy nie oznaczono formy, 11–4 postanowienia. Może to wynikać z tego, że w sprawie wydawano już postanowienie w innym przedmiocie i zamiast pisać poniżej zarządzenie dodawano punkt do postanowienia. Gdy forma jest nieoznaczona to z reguły jest to jedno zdanie zawierające nakaz działania skierowany do sekretarza lub protokolantów sądowych.

Przygotowanie rozprawy przez wydawanie zarządzeń jest często niedoceniane przez sędziów i innych uczestników, a są to bardzo ważne czynności w sprawie. (Pietrkowski, 2014, s. 253–254). Zarządzenia mogą być wydawane w sprawach o charakterze technicznym przez Prezesa Sądu lub Przewodniczącego. Do jedynie tych ostatnich stosuje się odpowiednio przepisy o postanowieniach (Gapska, Studzińska, 2017, s. 453–455).

Odroczenie rozprawy nastąpiło stosownie do art. 214 k.p.c. w sprawach: 2–5 razy, 5–2 razy, 6–2 razy, 8–3 razy, 9–6 razy, 11–3 razy, 12–1 raz. Zamknięcie rozprawy nastąpiło po 1 raz w sprawach: 2, 3, 5, 6, 8, 13, natomiast w sprawie 9 nastąpiło to 2 razy. Dopuszczenie dowodu nie wskazanego przez stronę na podstawie art. 232 k.p.c. miało miejsce po 1 razie w sprawach: 5 i 9. Dopuszczono dowody zgłoszone przez uczestników po 1 razie w sprawach: 2, 5, 8, 11, a w sprawie 9–4 razy. Z kolei oddalono wnioski dowodowe uczestników po 1 razie w sprawach: 2, 5, 9 i 11, a w sprawie 9 wyraźnie stwierdzono także w postanowieniu o pominięciu dowodu. Zgodnie z art. 240 k.p.c. zmieniono postanowienie dowodowe 1 raz w sprawie 2.

Wezwanie świadka przez sąd na podstawie art. 262 k.p.c. 1 raz w 11 sprawie. Natomiast skazanie świadka w trybie art. 274 k.p.c. nastąpiło 1 raz w sprawie 9. Zasięgnięcie opinii biegłych sądowych nastąpiło po 1 raz w sprawach: 2, 8, 11, a w sprawie 9–2 razy. Byli to biegli następującej specjalności: rzeczoznawcy majątkowi w zakresie nieruchomości (sprawy: 2, 8, 11) i ruchomości (11 sprawa), geodeta (2 razy w sprawie 9). Ustne wyjaśnienie opinii miało miejsce 1 raz w sprawie 11. Przyznano wynagrodzenie biegłym postanowieniem po 1 razie w sprawach: 2 i 8 (wydał referendarz sądowy), a 2 razy w sprawach: 9 i 11. Wynagrodzenia te wynosiły: geodety — 9840 zł i 3847, 80 zł, rzeczoznawcy majątkowego nieruchomości — 1438, 65 zł, 1334, 62 zł, 2807, 19 zł i ruchomości — 729, 24 zł. Zarządzenie oględzin miało miejsce w 9 sprawie. Odpowiednio stosowano przepisy o przedstawieniu dowodów do przedstawienia przedmiotu oględzin zgodnie z art. 251 k.p.c. w 2 sprawie w postaci udostępnienia lokalu. Dopuszczono dowód z przesłuchania uczestników jeden raz w sprawie: 9, a po 2 razy w sprawach: 2 i 11.

Ogłoszono orzeczenia po 1 razie w sprawach: 2, 3, 5, 6, 10, 11, 12, 13, a w sprawie 8 nastąpiło to 2 razy i w sprawie 9–8 razy. Odroczono ogłoszenie orzeczenia stosownie do art. 326 § 2 k.p.c. po 1 razie w sprawach: 2, 5, 6 i 8, a w sprawie 9–3 razy. Sporządzono uzasadnienie postanowień w sprawach: 8–1 raz, 9–3 razy i 1 raz uzasadnienie zarządzenia, wyliczającego opłatę sądową od zażalenia. Profesjonalny pełnomocnik zapłacił bowiem opłatę sądową w kwocie 30 zł powołując się na Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2007 r. o sygn. akt II PZ 14/07⁵. Sąd Rejonowy uznał natomiast, że należy pobrać 1/5 kwoty 2000 zł, stanowiącej sumę opłaty sądowej za podział majątku wspólnego (1000 zł) i za 2 działy spadku (2 x 500 zł) dochodzone w jednym wniosku. Opłatę sądową ustalił zatem na kwotę 400 zł. Sąd Okręgowy zmienił w wyniku zażalenia zarządzenie i ustalił kwotę na 105 zł w pozostałej części oddalając zażalenie. Sąd II instancji powołał się na Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2012 r., V CZ 31/12⁶, który stwierdził, że w razie zażalenia na postanowienie o zwrocie kosztów procesu wartość przedmiotu zaskarżenia odpowiada wysokości kwestionowanych kosztów. Stwierdzenie prawomocności orzeczenia na wniosek uczestnika nastąpiło po 1 razie w sprawach: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, a w sprawie 8–3 razy, 9–2 razy (w tym 1 raz przez referendarza sądowego), 13–2 razy. Załączanych do akt orzeczeń z innych spraw ze stwierdzeniem prawomocności było w sprawach: 8–2 sztuki, 9–4 sztuki, 10–1 sztuka i 12–2 sztuki.

Wyznaczenie sądu właściwego jako Sądu Rejonowego dla m. st. Warszawy stosownie do art. 508 § 2 i 3 k.p.c. nastąpiło w sprawie 8 w drodze zarządzenia o przedstawieniu akt sądowi wyższego rzędu do podjęcia tej czynności przez Sąd Rejonowy w Gliwicach i zakończyło się wydaniem postanowienia przez Sąd Okręgowy w Gliwicach. Dopuszczono do udziału w sprawie na podstawie art. 510 k.p.c. uczestnika w sprawie: 5, 8 i 9 po 1 raz. Odebrano od uczestnika dane na podstawie art. 682 k.p.c. — 1 raz w sprawie 6. Natomiast w sprawie 5 dwukrotnie nadano klauzulę wykonalności. Należy zwrócić uwagę, że nie we wszystkich sprawach sporzą-

dzono zawiadomienie, o którym mowa w art. 36 ust. 1 ustawy o księgach wieczystych i hipotece⁷. W następujących sprawach załączono 1 egzemplarz zawiadomienia: 7, 9 (sporządził referendarz sądowy), 10, 11, 12, 13. Problem ten wystąpił zatem szczególnie silnie w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy.

W każdym sądzie układ orzeczeń i zarządzeń jest inny. Na przykład w Sądzie Rejonowym w Żyrardowie zazwyczaj wykorzystywane są do napisania zarządzeń gotowe formularze, a w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy sporządzane są osobne dokumenty według wzorów.

Oto przykład postanowienia co do istoty sprawy:

„Sygn. akt:...

orzeczenie prawomocne z dniem 28.05.2016 r.

POSTANOWIENIE

Dnia 06.05.2016 r.

Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie Wydział I Cywilny
w składzie następującym:
Przewodniczący: SSR A.D.
Protokolant: A.T.

po rozpoznaniu w dniu 25 kwietnia 2016 r. w Warszawie
na rozprawie
sprawy z wniosku M.J.
z udziałem D.J.
o podział majątku wspólnego

postanawia:

I. ustalić, że w skład majątku wspólnego małżonków M.J. i D.J. wchodzi:

- a) stanowiący odrębną nieruchomość lokal mieszkalny nr 74 położony przy ul. K 57 w Warszawie wraz z udziałem wynoszącym 8513/2830644 części w nieruchomości wspólnej, którą stanowi prawo użytkowania wieczystego oraz części budynku i urządzenia które nie służą wyłącznie do użytku właścicieli lokali dla której Sąd Rejonowy dla Warszawy Mokotowa w Warszawie XIII Wydział Ksiąg Wieczystych prowadzi księgę wieczystą nr WA5M/00..... / o wartości 70 000 zł;
- b) udział wynoszący 1/452 części we współwłasności nieruchomości stanowiącej lokal o przeznaczeniu innym niż mieszkalne wielostanowiskowy garaż usytuowany w podziemiach czterech budynków przy ul. K 57/63 w Warszawie, dla której Sąd Rejonowy dla Warszawy Mokotowa w Warszawie XIII Wydział Ksiąg Wieczystych prowadzi księgę wieczystą nr WA5M/00..... /. Wraz ze związanymi z tą nieruchomością prawami oraz prawem do korzystania z wyłączeniem pozostałych współwłaścicieli tego garażu z miejsca parkingowego nr 74 o wartości 30000 zł,
tj. składniki majątkowe o łącznej wartości 100 000 zł.

II. dokonać podziału majątku wspólnego M.J. i D.J. w ten sposób że:

przyznać na wyłączną własność M.J. składniki majątkowe szczegółowo opisane w pkt I a i b postanowienia bez obowiązku spłat przez wnioskodawczynię na rzecz uczestnika.

„Podpis sędziego”.

Przy wydawaniu orzeczeń merytorycznych powstaje problem nierozstrzygnięcia wyraźnie w odrębnej jednostce redakcyjnej o udziale w majątku wspólnym. Zgodnie z uchwałą Sądu Naj-

wyższego z dnia 13 maja 2016 r. (III CZP 6/16)⁸ przysługuje wtedy apelacja. Udziały w majątku wspólnym powstają po ustaniu wspólności majątkowej, a o ich wysokości orzeka sąd postanowieniem konstytucyjnym. Sądy nie orzekają też o nakładach, jeśli uczestnicy nie wykażą inicjatywy dowodowej, co jest sprzeczne z uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 2008 r. III CZP 148/07⁹ i poglądami doktryny. Należy także dopuścić możliwość zrzeczenia się udziału w majątku wspólnym, co jak potwierdzają badania empiryczne rzeczywiście ma miejsce (Pietrzykowski, 2018, 410, 415, 417, 418, 427; Jędrejek, 2017, 316, 317, 325–327).

5. Uwagi prawnoporównawcze

Niemiecką ustawą z dnia 17 grudnia 2008 r. o postępowaniu w sprawach rodzinnych i w sprawach postępowania niepro-

cesowych (sądownictwa dobrowolnego)¹⁰ zostało objęte zniesienie wspólności majątkowej małżeńskiej (*Auseinandersetzung des Gütergemeinschaft*) na podstawie § 363–373 FamFG. Do podziału wspólności majątkowej małżeńskiej stosuje się odpowiednio przepisy o dziale spadku. Ciekawym zagadnieniem jest fakt, iż unormowania niemieckiej ustawy w przeciwieństwie do polskiej regulacji zawartej w k.p.c. zrównują w tym względzie partnerów i małżonków. Przepisy o dziale spadku w Niemczech dotyczą, bowiem również podziału wspólności majątkowej partnerskiej. Jednakże najpierw w procesie musi zostać zniesiona wspólność majątkowa małżeńska zgodnie z przepisami niemieckiego Kodeksu postępowania cywilnego¹¹ zanim zostanie dokonany podział rzeczy do majątków poszczególnych małżonków (Mayer, 2010, s. 1614–1616).

W Stanach Zjednoczonych istnieje do dyspozycji powództwo działowe (*partition*), na mocy którego strony niezdolne do zawarcia porozumienia występują do sądu, aby ten zapewnił wyjście z niepodzielności. Sąd nakazuje albo podział fizyczny (*division*), albo zarządzi sprzedaż rzeczy w drodze licytacji. Podział wspólności majątkowej małżeńskiej nie jest możliwy w czasie trwania małżeństwa za pomocą tego roszczenia procesowego (Lusk, French, 1975, s. 84, 85 i 87).

W prawie angielskim jest możliwość zastosowania roszczenia *partition* na podstawie ustawy o umowach powierniczych i wyznaczaniu powierników z 24.07.1996 r.¹², gdy strony znajdujące się w we wspólności majątkowej małżeńskiej (*joint tenancy*) oddali jedną lub więcej nieruchomości albo inne przedmioty wchodzące w skład masy majątkowej małżonków w *trust*, czyli w rodzaj powiernictwa polegający na przeniesieniu rzeczy na osobę trzecią (powiernika — *trustee*) podejmującą zobowiązania wobec przenoszących na niego swe dobra majątkowe w tym przypadku do sprzedaży rzeczy na ich rzecz (beneficjentów — *beneficiaries*). Jeżeli powiernik nie zastosuje się do umowy z przenoszącymi tj. małżonkami, te ostatnie osoby, jak również każdy zainteresowany mogą odwołać się do sądu, który z reguły wydaje nakaz sprzedaży nieruchomości. Zgodnie z orzecznictwem pewne ograniczenia tego roszczenia wynikają z zawartego związku małżeńskiego, jeśli wciąż istnieje. W takiej sytuacji sąd nie orzeknie o sprzedaży domu, jeśli został kupiony, aby służyć zaspokojeniu potrzeb mieszkalnych małżonków¹³. Poza tym sąd może przymusić powiernika do wykonania określonych obo-

wiązków, które na siebie przyjął. Należy stwierdzić, iż powyższe roszczenie opiera się na zasadzie słuszności (*equity*; Edwards, Stockwell, 2004, s. 7–10, 67, 68, 374).

Porównanie jednak kosztów postępowania (zarówno sądowych, jak i adwokackich) w poszczególnych krajach prowadzi do stwierdzenia, iż polskie postępowanie jest najtańsze (Hodges, Vogenauer, Tulibacka, 2010, s. 33–35, 368).

6. Wnioski

Niniejsze badania empiryczne pokazały, że wciąż za małe są kompetencje referendarzy sądowych by mogli w sposób znaczny odciążać sędziów. Także pozostała kadra sądowa nie spełnia swoich zadań. Ogromny ciężar spoczywa bowiem na sędziach w zakresie zarządzania protokolantami, czy asystentami sędziów. W tym zakresie można postulować rozszerzenie także ich uprawnień i obowiązków. Wiele kwestii związanych z wyborem postanowienia czy zarządzenia nie zostało wyraźnie uregulowanych w Kodeksie postępowania cywilnego. Trzeba jednak postulować wydawanie w zakresie zobowiązań uczestników postępowania nieprocesowego formę zarządzeń do np. przedstawienia twierdzeń i dowodów, gdyż w ten sposób można odciążać sędziów w ich pracy, zlecając ich sporządzenie asystentom lub sekretarzom sądowym. Znacznie więcej błędów pojawia się w toku postępowania nieprocesowego niż w postanowieniach merytorycznych. Warto zwrócić uwagę na konieczność przesyłania zawiadomień z art. 36 ust. 1 u.k.w.h., na posługiwanie się pojęciem rozprawy zamiast posiedzenia jawnego, gdyż nie są to synonimy. W postanowieniach co do istoty sprawy należy postulować, aby w sposób bardziej wyraźny sądy I instancji orzekały według jakiej zasady z art. 520 k.p.c. uczestnicy mają ponosić koszty postępowania nieprocesowego, ustalały udziały w majątku wspólnym, jak i rozstrzygały o nakładach. Można także zauważyć, że niektóre przepisy znajdują zastosowanie praktycznie w każdej sprawie np. zarządzenia mające na celu przygotowanie rozprawy. Inne zaś znajdują zastosowanie jedynie wyjątkowo jak np. tymczasowe dopuszczenie do udziału w postępowaniu. Znaczenie więc przepisów Kodeksu postępowania cywilnego jest różne i można stwierdzić, że większość z nich ma incydentalne zastosowanie.

¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks Postępowania Cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 2018 poz. 1360 ze zm., dalej k.p.c.).

² Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 poz. 300 ze zm., dalej u.k.s.c.).

³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2012 r., IV CZ 13/12, LEX nr 1232808.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 2316 ze zm., dalej r.u.s.p.).

⁵ Legalis nr 170017.

⁶ LEX 1232822.

⁷ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1916, dalej u.k.w.h.).

⁸ OSP 2017, Nr 7–8, poz. 74.

⁹ OSN 2009, Nr 2, poz. 23.

¹⁰ Gesetz über das Verfahren im Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit v. 17.12. 2008 (BGBl. I S. 2586, 2587) dalej FamFG.

¹¹ Zivilprozessordnung v. 5.12.2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781).

¹² The Trust of Land and Appointment of Trustees Act 24th July 1996, która wprowadziła istotne zmiany do ustawy o prawie własności mienia z 9.04.1925 r. (Law of Property Act 9th April 1925).

¹³ Jones v Challenger 1960. 1 All ER 785.

Bibliografia

- Blalock, H. M. (1977). *Statystyka dla socjologów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Edwards, R., Stockwell, N. (2004). *Trusts and equity*. Harlow England: Pearson Longman.
- Epstein, L., Martin, A. D. (2014). *An introduction to empirical legal research*. Oxford: Oxford University Press.
- Erciński, T., Gudowski, J. (2016). *Kodeks postępowania cywilnego Komentarz (Tom IV)*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych* (przekład E. Hornowska). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Gapska, E., Studzińska, J. (2017). *Postępowanie nieprocesowe*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Hodges, C., Vogenauer, S., Tulibacka, M. (2010). *The Costs and Funding of Civil Litigation A Comparative Perspective*. Oxford and Portland: Oregon: Hart Publishing.
- Jabłoński, M., Koźmiński, K. (2015). *Odpowiedzialność majątkowa władzy publicznej względem obywateli Badania empiryczne Studia nad orzecznictwem*. Warszawa: Wydawnictwa Drugie.
- Jędrejek, G. (2017). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Kosek, M. (2016). *Powództwo prokuratora w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego*. Warszawa: C.H. Beck.
- Lapierre, J., Jodłowski, J., Resich, Z., Misiuk-Jodłowska, T., Weitz, K. (2016). *Postępowanie cywilne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Lusk, H. F., French, W. B. (1975). *Law of real estate business*. Homewood: Irwin Professional Publission.
- Mayer, J. (2010). *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen Band 4 Gesetz über das Verfahren im Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* (herausgeben von T. Rauscher). München: C.H. Beck.
- Pietrzkowski, H. (2014). *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*. Warszawa: LexisNexis.
- Pietrzykowski, K. (2018). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Podgórecki, A. (1971). *Zarys socjologii prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Raczkowska, A. (2013). W: E. Łojko (red.), *Prawnicy i dziennikarze — współpraca, rywalizacja, manipulacja*. Warszawa: Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji UW.
- Siwińska, J. (2008). *Ekonomia dla Prawników i nie tylko* (red. M. Bednarski, J. Wilkin). Warszawa: LexisNexis.
- Stawecki, T., Winczorek, J. (red.). (2014). *Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty*. Warszawa: Wolters Kluwer Business.
- Zembrzusi, T. (2007). Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od Skarbu Państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym. *Studia Iuridica*, (XLVII).
- Zieliński, A., Flaga-Gieruszyńska, P. (2017). *Kodeks postępowania cywilnego Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.



Praca przedstawia aktualne podejście do problematyki powstawania, funkcjonowania i rozwoju firm świadczących usługi na rynku unijnym w kontekście skutków wynikających z implementacji dyrektywy usługowej i najnowszych aktów prawnych związanych z liberalizacją gospodarki Unii Europejskiej. Zawarto w niej wiele cennych myśli, wniosków i propozycji, tworząc dzieło naukowe na wysokim poziomie merytorycznym.

W książce przedstawiono ważne, dotychczas niewystarczająco omówione w literaturze problemy, wsparte zestawieniami liczbowymi, przykładami oraz wynikami obszernych i wielokierunkowych badań pierwotnych i analiz. Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na poszerzenie dotychczasowego dorobku na temat liberalizacji rynku usług w UE jako czynnika zwiększania innowacyjności i konkurencyjności polskich podmiotów usługowych, wskazanie mocnych i słabych stron polskich przedsiębiorstw świadczących usługi poza granicami kraju, wpływających na efektywność ich funkcjonowania, a także ocenę zmian w prawie polskim jako skutków wejścia w życie dyrektywy usługowej.

www.pwe.com.pl